

Kritik av EMU-utredningen : vetenskap och politik

1. Inledning

EMU-utredningen, SOU 1996:158, tillsattes den 19 oktober 1995 efter bemyndigande av regeringen med uppdrag att utreda konsekvenserna av en eventuell anslutning till den tredje etappen av den ekonomiska och monetära unionen, valutaunionen EMU. Professor Lars Calmfors förordnades som ordförande. Sex ledamöter, en sekreterare och en expert förordnades i utredningen.

Ett antal svenska och utländska experter fick i uppdrag att utarbeta särskilda underlagsrapporter till utredningen. Resultatet blev tjugoen sådana rapporter som redovisades i separata bilagor till betänkandet.

Det var ekonomer och statsvetare som engagerades och själva utredningen omfattade 484 sidor och kom ut i slutet av 1996 i Stockholm. , a. a., s 3

Det som är kontroversiellt med EMU-utredningen, och som kommer att behandlas närmare, är att politiska faktorer som att valutaunionen EMU är viktig för EU:s fortsatta integration spelar roll för utredningens ställningstagande att Sverige på sikt bör gå med i valutaunionen, trots att ekonomiska faktorer främst talar emot. Utredningens förmodan att Sverige skulle förlora i inflytande på andra områden om Sverige ställer sig utanför valutaunionen vände sig reservanten professor Nils Gottfries emot och har inte heller fått stöd i senare forskning. ”Samarbetet om utrikespolitik, jordbrukspolitik, miljöpolitik, brottsbekämpning och transportpolitik kommer troligen främst att styras av olika gruppers och länders *sakliga* intressen på dessa områden. Sambanden mellan dessa politikområden och penningpolitiken är obetydliga, speciellt som penningpolitiken kommer att skötas av en oberoende europeisk centralbank.” , a. a. , s 444

Sammanblandningen av politik och ekonomi hänger ytterst samman med en bristande åtskillnad mellan vetenskapliga fakta och politiska ideal, teorier med ideologier.

2. EMU-utredningen : vetenskap och politik

Ekonomipristagaren Gunnar Myrdal granskade i boken ”Vetenskap och politik i Nationalekonomin” från 1930, upplagan 1972, olika ekonomiska doktriner och deras politiska element.

”Miljön var den svenska nationalekonomiska diskussionen under slutet av tjugotalet, den sista någorlunda normala perioden för vår generation. På det hela taget var det decennium som föregick kraschen på New Yorkbörsen i september 1929 en tid av tilltro till återupprättad stabilitet och framsteg, 'Back to normalcy' var riktlinjen. I synnerhet efter Knut Wicksells död dominerade en mycket kompromisslös *laissez-faire*-doktrin /en doktrin om en självreglerande ekonomi/ den nationalekonomiska diskussionen i Sverige.” , a. a. , s 22

Gunnar Myrdal slog fast 1930 : ”Den sociala forskningen genomlever för närvarande en brytningstid. Det gäller bland annat att slutgiltigt och genomgående skära ned de krav , man ställer på denna forsknings resultat, till vad som är vetenskapsteoretiskt rimligt. Det gäller att dra gränsen fullt klar mellan 'varat' och 'börat', mellan vad som kan konstaterats vara sant och vad som skall

anses vara värdefullt. Så länge man alltså – ofta utan att se det – sammanblandar vetenskapliga fakta med politiska ideal, teorier med ideologier, kommer det att råda en hopplös *åsiktsförbistring* även i de viktigaste vetenskapliga frågor.” , a. a. , s 25

I sin kritik av den normativa samhällsvetenskapen anknöt Gunnar Myrdal i Sverige till filosofen Axel Hägerström. ”Det finns inga värden i objektiv mening, endast subjektiva värderingar. Dessa måste skiljas från vår uppfattning av verkligheten. Denna tanke är den centrala utgångspunkten för föreliggande kritiska analys av den ekonomiska teorin.” , a. a. , s 38f

EMU-utredningen tar hänsyn till utöver ekonomiska argument som har att göra med samhällsekonomisk effektivitet och stabiliseringspolitik också till rent *politiska* argument.

”Den tredje kategorin av argument är de rent *politiska*. De gäller såväl effekter på det europeiska samarbetet i stort och våra möjligheter att utöva inflytande på detta som konsekvenser för politikens legitimitet och det demokratiska systemets sätt att fungera i olika länder. Dessa frågor analyseras i kapitlen 9 och 10.” , a. a. , s 402

Den tredje kategorin med rent politiska argument är kontroversiella, men den ligger till grund för utredningens ställningstagande till ett svenskt deltagande i valutaunionen. ”Vid en sammanvägning talar enligt vår bedömning de ekonomiska argumenten i dagsläget emot ett svenskt deltagande i den monetära unionen. Sammantaget talar de politiska argumenten för. *Vår helhetsbedömning av såväl de ekonomiska som de politiska argumenten är att de faktorer som talar emot ett svenskt deltagande redan i första omgången 1999 är starkare än de som talar för. ...*

På några års sikt är vi mer positiva till ett svenskt deltagande i den monetära unionen. Om så många fler reguljära jobb skapas att arbetslösheten pressas tillbaka och den statsfinansiella situationen framstår som mer stabil /i Sverige/, påverkar det vår bedömning av ett deltagande i monetära unionen i kraftigt positiv riktning. ... Tvärtom bör inriktningen vara att inträda vid en senare tidpunkt. Ett svenskt beslut att inte inträda i den monetära unionen 1999 bör därför motiveras med att vi vill avvakta till dess de ekonomiska och politiska förutsättningarna för ett deltagande föreligger.” , s 434f

I Torsten Sverenius bok från 2001 ”Krona eller Euro? Experternas argument för och emot EMU” intervjuades Lars Calmfors m fl. Torsten Sverenius ställde frågan: ”*Kan man sammanfatta det så att de ekonomiska aspekterna väger åt ett nej och att de politiska aspekterna väger åt ett ja, och att det är de politiska aspekterna som har fått er att till slut rekommendera ett svenskt medlemskap?*”

Lars Calmfors svarade. ”- Ja, det tycker jag är en rimlig sammanfattning. Men vi försöker också vara mycket tydliga med att en sådan bedömning är subjektiv, att det inte finns något rätt eller fel , utan det är en fråga om vilken vikt man lägger vid de olika faktorerna. Det hade inte vi någon mer expertis att kunna bedöma bättre än någon annan, men däremot så ansåg vi att vi skulle redovisa vad vi tyckte. Men vi redovisade också tydligt att man kan komma till andra slutsatser om man ändrar den relativa vikt man lägger vid de olika faktorerna.” , a. a. , s 41

Men det som är ytterst kontroversiellt är den roll man fäster vid de rent politiska aspekterna.

I intervjun med forskningsledaren på Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) Birgitta Swedenborg ställer Sverenius frågan om det är svårt för en utredning att avvika från hela etablissemangets uppfattning. ”Jag återkommer till frågan varför det är en sådan enighet inom styrande kretsar om att vi bör gå med i EMU. Jag kan också bli förbryllad över att en kompetent ekonom som Lars Calmfors först gör analysen att ett medlemskap förmodligen har större nackdelar än fördelar ekonomiskt, men sedan går in på ett kompetensområde som inte är hans – politiken –

och säger att politiska faktorer talar för att vi nog på sikt bör gå med. ...” , a. a. , s 229
I nästa avsnitt tas några av de politiska argumenten upp.

3. EMU – utredningens politiska argument

I sammanfattningen och slutsatsernas avsnitt 14.3 Politiska aspekter står : ”När det gäller de politiska dimensionerna på den monetära unionen och ett svenskt deltagande är det framför allt fyra aspekter som bör stå i centrum : (1) EMU-projektets roll inom den vidare *politiska integrationsprocessen* inom EU; (2) huruvida den monetära unionen är förenlig med *demokratisk kontroll* och möjligheter till *ansvarsutkrävande*; (3) legitimiteten för ett svenskt beslut i EMU-frågan; och (4) Sveriges möjligheter att utöva *inflytande inom EU*. Också denna sista fråga är en del av det demokratiska problemet, eftersom en rad viktiga beslut för Sverige tas på EU-nivå.” , a. a. , s 421

I avsnittet ”EMU-projektets roll i den europeiska integrationen” sägs: ”Det ursprungliga motivet bakom den europeiska integrationen efter andra världskriget var en önskan om att knyta Tyskland och Frankrike närmare samman i syfte att trygga freden i Europa. För att få en rättvisande bild av EMU-projektet måste det sättas in ett sådant politiskt perspektiv.

Inom EU-samarbetet har ekonomisk integration således aldrig setts som ett självändamål utan som en förutsättning för politisk integration. Vi har i kapitel 9 diskuterat denna s k kontinentala integrationsmodell som fortfarande utgör den grundläggande samarbetsideologin hos flertalet medlemsländer. Enligt detta synsätt ska den ekonomiska integrationen föregå den politiska och påskynda denna. Wernerplanen från 1970 angående en ekonomisk och monetär union byggde på dessa tankegångar. Detsamma gäller det nuvarande EMU-projektet.” , a. a. , s 421f

EMU-utredningen ser positivt på en fortsatt integrationsprocess i EU med överstatlig politik som genom centralisering expanderar till nya områden t ex finanspolitiken, vilket är mycket kontroversiellt. ”Den monetära unionen kan således ses som ett viktigt steg för att driva på den fortsatta integrationsprocessen inom EU. Den monetära unionen innebär att ett så centralt område som penningpolitiken blir föremål för gemensamma beslut, samtidigt som också finanspolitiken blir mer av en gemensam angelägenhet.” , a. a. , s 422f I kap 9 hänvisas till fördragen att EU ska arbeta för ”en allt fastare sammanhållning mellan de europeiska folken ('an ever closer union'), som det heter i Maastrichtfördragets förord.” , a. a. , s 234. Men det betyder inte att ökad överstatlighet behöver accepteras, t ex beträffande finanspolitiken, även om utredningen ser positivt på en fortsatt integrationsprocess som resulterar i mer centraliserad politik, vilket är ett politiskt ställningstagande.

EMU-utredningens syn på EU och EMU som ett fredsprojekt som knöt Tyskland och Frankrike samman efter andra världskriget och på så sätt hindrade ett nytt krig. Visserligen kan Tyskland sägas ha förorsakat två världskrig. Men det är en något mekanisk historiesyn om man förutsätter att på egen hand skulle Tyskland starta ett nytt krig mot Frankrike. Oavsett om det finns ett sådant behov av integration eller inte mellan Tyskland och Frankrike i EU för att förhindra krig, är detta inte något skäl för Sverige att delta i EMU, för Sverige behöver ingen integration för att stävja någon inneboende aggressivitet och Sverige som litet land kan inte påverka förhållandet mellan Tyskland och Frankrike. Det s k fredsargumentet är av retorisk art.

EMU-utredningens politiska argument för fördjupad integration som innebär ökad centralisering och överstatlighet är ytterst kontroversiellt och ger utredningen en politisk slagsida.

När det gäller demokratisk kontroll och möjligheter till ansvarsutkrävande i valutaunionen EMU

behandlas de frågorna i utredningens avsnitt 10.1 Demokratisk kontroll och ansvarsutkrävande. Demokratisk kontroll värd namnet saknas för Europeiska centralbankens centraliserade penningpolitik. ”ECB har givits en kanske större självständighet än någon idag existerande centralbank. I regelverket för det europeiska centralbankssystemet fastslås t ex att medlemsstaternas regeringar och EU:s institutioner inte får försöka påverka ECB i de frågor som banken givits i uppdrag att ansvara för. ECB får inte heller begära instruktioner från dessa eller andra politiska organ.” , a. a. , s 259

Och när det gäller ansvarsutkrävandet är det mycket inskränkt framför allt till en årlig rapport som kan föranleda en allmän debatt i EU-parlamentet. ”Av ovanstående genomgång framgår att Maastrichtfördragets regler för hur ECB ska fungera preciserats på ett sätt som inte gör det möjligt att utöva traditionellt parlamentariskt ansvarsutkrävande.” , a. a. , s 259f

När det gäller frågan om legitimiteten för ett svenskt beslut i EMU-frågan behandlas den i avsnitt 10.2 EMU och den politiska opinionsbildningen. , a. a. , s 264f När det gäller frågan om ett svenskt EMU-beslut skulle fattas enbart av riksdagen eller genom en folkomröstning åtföljt av ett riksdagsbeslut som bekräftar resultatet av denna, avviker inte EMU-utredningen från etablissemangets syn, men man kräver ”ordenligt med tid för en bred och allsidig debatt”. ”Vi har inte i denna utredning funnit anledning att kommentera förutsättningarna för anordnande av en beslutande folkomröstning utan tar endast upp frågan om en rådgivande folkomröstning. För en sådan talar i första hand den mobiliserande effekt den kan få på väljarnas intresse av att skaffa sig kunskaper och att detta kan bidra till att beslutet i EMU-frågan får större legitimitet.

Samtidigt är frågan om svenskt medlemskap i den monetära unionen mycket komplex. Det är naturligt i en parlamentarisk demokrati att riksdagen fattar beslut av denna karaktär. Oavsett hur frågan slutligen avgörs krävs ordentlig med tid för en bred och allsidig debatt , så att medborgarna får tillräckliga möjligheter att sätta sig in i sakfrågorna. Utan en sådan förankring i väljarkåren kan legitimiteten för de politiska besluten i väljarnas ögon försvagas. Detta kan få särskilt stor genomslagskraft för beslut som rör den europeiska unionen.” , a. a. , s 270

Att det sedan blev en folkomröstning om EMU den 14 september 2003 berodde på opinionsbildningen underifrån.

Folkomröstningen om EMU vanns av Nej-sidan med 55,9 procent mot 42,0 procent för Ja-sidan.

Argumentet om minskat inflytande i EU som en följd av att Sverige valt att stå fria från euron har som tidigare påpekats inte någon relevans. Att Sverige inte får inflytande över eurogruppens ekonomiska politik är klart, men i gengäld vinner Sverige friheten att själv få utforma sin penning- och valutapolitik och då finns ingen särskild poäng att ha inflytande på den ekonomiska politiken i andra EU-länder. Dessutom vet vi att EMU inte är gratis. Det har skattebetalarna i euroländerna fått erfara.

De politiska argumenten för fördjupad integration i EU är ytterst kontroversiella och gav EMU-utredningen en politisk slagsida och bias och hör egentligen inte hemma på så sätt i en ekonomisk utredning.

4. Valutaunionen: ett misslyckande. Ytterligare exempel på fördjupad integration, överstatlighet: straffrätten, miljöpolitiken, jordbrukspolitiken och fiskepolitiken

Det tredje steget av ekonomiska och monetära unionen EMU, valutaunionen har varit i verket sedan 1999, då Europeiska centralbanken tog över penningpolitiken från euroländerna och euroländernas

valutor knöts definitivt till euron via fixerade centralkurser. År 2002 ersattes de nationella valutorna i euroländerna med eurosedlar och -mynt. Som framgått på vår hemsida www.nejtilleu.se/botkyrka har EMU-projektet visat sig vara ett stort misslyckande för stora grupper. Senast i artikeln 2004-04-03 : ”EMU:s 'interna devalveringar' med lönesänkningar, avskedanden och åtstramningar av välfärden har medfört en gigantisk omfördelning, fattigdom och raserad folkhälsa – uppgifterna finns i nya forskarrapporter” har visats hur många grupper drabbats av eurokrisen, inte minst de riktigt sårbara grupperna i samhället. Euroområdet är inte ett optimalt valutaområde. Det visar den ekonomiska utvecklingen med all önskvärd tydlighet. EU:s ekonomiska projekt är ett misslyckande, därför att de deltagande länderna är för olika beträffande ekonomisk struktur, teknisk utveckling, konjunktur och korruption.

EU är en tullunion med frihandel inom unionen och en gemensam tullmur utåt. Med medlemskapet i EU 1995 fick Sverige som är frihandelsvänligt höja sina tullar mot tredje land. Tillgång till EU:s inre marknad är däremot central för företagen och kan åstadkommas utan ett EU-medlemskap genom ett frihandelsavtal, som Schweiz redan har.

Bara för att problem är gränsöverskridande såsom brottsligheten, miljöförstöringen, utsläppen av växthusgaser och utrikespolitiken hävdas oreflekterat att de ska avgöras på EU-nivå, europeisk nivå. Men vad är det som säger att det automatiskt blir bättre straffrätt med överstatliga beslut i Bryssel i stället för med riksdagsbeslut i Sverige. Det finns inga sådana skäl. Skälet är i stället en strävan efter fördjupad integration, ett superstatsbygge, där straffrätten tillhör kärnområdet.

Med Lissabonfördraget försvann minimireglerna för miljöpolitiken i EU och i stället blev det maximiregler och då kan det knappast bli annat än medelmåttiga miljöbeslut på EU-nivå av de tjugoåtta medlemsländerna. Med EU-medlemskapet är Sverige bundet och kan inte längre gå före. I stället får Sverige anpassa sig till regler som många gånger är otillräckliga från miljösynpunkt. Det blir en motsättning mellan ett bibehållande av EU-medlemskapet och drivande av en aktiv miljöpolitik i samklang med naturen, där förgiftningen av haven och döda bottnar är t ex stora problem.

Att medlemsländerna kunde göra mer för miljön före Lissabonfördraget fick ge vika för superstatens krav på ökad överstatlighet, fördjupad integration.

Dyrast med subventioner är EU:s överstatliga jordbrukspolitik som inte bara innebär ett stort slöseri med pengar utan också hindrar utvecklingsländernas export av jordbruksprodukter.

EU:s nya överstatliga fiskepolitik har inte satt stopp för EU:s storskaliga, industriella fiske med bottentrålar som dammsuger haven på fisk och förstör bottenarna och lekområdena. Fiskekvoterna ska hålla sig under de enligt forskarna hållbara kvoterna med tanke på fiskens reproduktion. Men kontrollsystemet är för bristfälligt för att den nya fiskepolitiken ska bli trovärdig och EU:s fiske i strid med folkrätten fortsätter efter avtal med Marocko på Västsaharas vattenområde som är ockuperat av Marocko.

I stället borde fiskepolitiken åter bli en nationell angelägenhet så att på Sveriges vatten det storskaliga, industriella fisket med bottentrålar kan förbjudas och fisken återhämta sig kring Sveriges kuster till förmån för det småskaliga, kustnära yrkesfisket och sportfisket. Detta fiske efter våra kuster för nu en tynande tillvaro, trots att miljoner sportfiskare vill att det ska bli som det en gång var. Det gäller både strömming, torsk, gädda, abborre, gös, havsöring och lax.

Exemplen på områden med fördjupad integration, centraliserat, överstatligt beslutsfattande från det misslyckade EMU-projektet till den oansvariga fiskepolitiken är delar av ett europeiskt superstatsbygge som vissa välkomnar, men som de flesta fruktar.

5. Omprövning av hela EU-projektet

Erfarenheterna från den fördjupade integrationen i EU, centraliserade, överstatliga beslut på allt fler områden allt sedan Maastrichtfördraget trädde i kraft 1993 och i synnerhet efter eurokrisens utbrott är sådana att allt fler ifrågasätter resultatet : inskränkningen av vår frihet, självbestämmanderätt och demokrati. Storbritanniens premiärminister David Cameron har utlovat en folkomröstning om EU-medlemskapet 2017 efter en valseger för Tories 2015 och en omförhandling. EU-kritiken växer bland befolkningen i alla EU-länder. Allt fler reser kravet att samarbetet ska inskränkas till ren frihandel genom en ny samarbetsform, ett frihandelsavtal med EU och att politiken, som är kostsam, ska lämnas utanför genom att EU-medlemskapet upphör. Schweiz har redan ett sådant frihandelsavtal och med ett sådant kan handeln fortsätta som vanligt för företagen. Det är dags för en ny folkomröstning om EU-medlemskapet.

Kaj Lidén

ordf, Folkrorelsen Nej till EU – Botkyrka

www.nejtilleu.se/botkyrka